

Ресурсний підхід як методологічна основа формування стійкого освітнього середовища

Здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз ресурсного підходу як однієї з ключових методологічних основ формування стійкого освітнього середовища в умовах системних трансформацій освіти України. Актуалізовано проблему розвитку ресурсності педагога як визначального чинника забезпечення якості освіти, професійної стійкості та психологічної безпеки освітнього процесу в умовах соціальної нестабільності, цифровізації та зростання професійних навантажень. Проаналізовано сучасні наукові підходи українських учених до трактування понять «ресурс», «ресурсність», «ресурсність педагога», «стійке освітнє середовище», узагальнено їх концептуальні положення та виявлено міждисциплінарні зв'язки психологічних і педагогічних досліджень. Доведено, що ресурсний підхід забезпечує перехід від дефіцитарної моделі аналізу освітніх проблем до моделі розвитку, орієнтованої на активізацію внутрішніх і зовнішніх можливостей суб'єктів освітнього процесу. Обґрунтовано доцільність використання ресурсного підходу як теоретичної платформи для педагогічних досліджень та практик, спрямованих на формування стійкого освітнього середовища.

Ключові слова: ресурсний підхід, ресурсність педагога, стійке освітнє середовище, професійна стійкість, методологія педагогічних досліджень.

Nelia Kinakh. Resource Approach as a Methodological Basis for the Formation of a Sustainable Educational Environment.

The article carries out a comprehensive theoretical and methodological analysis of the resource approach as one of the key methodological foundations of the formation of a sustainable educational environment in the context of systemic transformations of education in Ukraine. The problem of developing the resourcefulness of a teacher as a determining factor in ensuring the quality of education, professional stability and psychological safety of the educational process in the context of social instability, digitalization and increasing professional workloads is actualized. Modern scientific approaches of Ukrainian scientists to the interpretation of the concepts of „resource”, „resourcefulness”, „teacher resourcefulness”, „sustainable educational environment” are analyzed. Their conceptual positions are generalized and interdisciplinary connections of psychological and pedagogical research are revealed. It is proved that the resource approach provides a transition from a deficit model of analysis of educational problems to a development model focused on activating the internal and external capabilities of subjects of the educational process. The feasibility of using the resource approach as a theoretical platform for pedagogical research and practices aimed at the formation of a sustainable educational environment is substantiated.

Keywords: resource approach, teacher resourcefulness, sustainable educational environment, professional sustainability, pedagogical research methodology.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти України, впровадження ідей Нової української школи, цифровізація, а також функціонування закладів освіти в умовах воєнного стану зумовлюють потребу в пошуку ефективних методологічних орієнтирів, здатних забезпечити стійкість освітнього процесу. За цих умов зростає значення людського чинника, зокрема професійної та психологічної ресурсності педагога. Стійке освітнє середовище дедалі частіше розглядається не лише як сукупність матеріальних чи організаційних умов, а як цілісний простір взаємодії, що підтримує розвиток, безпеку та професійну ефективність усіх учасників освітнього процесу. Одним із підходів, що дозволяє концептуалізувати такі процеси, є ресурсний підхід, орієнтований на виявлення, збереження та розвиток внутрішніх і зовнішніх можливостей особистості й освітньої організації. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою систематизацією ресурсного підходу

саме як методологічної основи формування стійкого освітнього середовища у вітчизняній педагогічній науці.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема ресурсного підходу як методологічної основи формування стійкого освітнього середовища знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджують питання розвитку освітніх систем, якості освіти та сталого розвитку. В наукових джерелах ресурсний підхід розглядається як сукупність концептуальних положень, що орієнтують освітній процес на виявлення, розвиток і ефективне використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів особистості й освітнього середовища.

У працях українських науковців, зокрема В. Кременя, О. Савченко, І. Бега, ресурсний підхід розглядається у контексті гуманістичної та особистісно орієнтованої освіти. Автори акцентують увагу на розвиткові людського капіталу, ціннісних орієнтацій, педагогічної взаємодії та освітнього середовища як системи

взаємопов'язаних ресурсів. Значний внесок у дослідження освітнього середовища як цілісного феномену зробили В. Ясвін, С. Дерябо, які визначають його як багатовимірний простір можливостей для розвитку особистості.

Питання формування стійкого освітнього середовища в умовах сталого розвитку суспільства висвітлюються у працях Ю. Туниця, Н. Бібік, де освіта розглядається як стратегічний ресурс соціально-економічного й культурного розвитку. ЮНЕСКО у своїх концептуальних документах, а також зарубіжні дослідники Дж. Стерлінг, Д. Тілбурі наголошують на необхідності інтеграції принципів сталого розвитку в освітні системи та управління освітніми ресурсами на засадах збалансованості й довготривалої перспективи.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що, незважаючи на ґрунтовне опрацювання окремих аспектів ресурсного підходу, проблема його комплексного застосування як методологічної основи формування стійкого освітнього середовища залишається недостатньо систематизованою. Це зумовлює потребу подальших досліджень, спрямованих на інтеграцію особистісних, інституційних, соціальних та інформаційних ресурсів у єдину модель стійкого освітнього середовища.

Мета статті – обґрунтувати ресурсний підхід як методологічну основу формування стійкого освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний підхід активно розвивається в українській психологічній та педагогічній науці протягом останнього десятиліття. Для оперування інструментарієм ресурсного підходу, в контексті теми нашого дослідження, необхідно чітко визначитись із його ключовими поняттями – «ресурси», «ресурсний потенціал», «здатності». Так, за «Великим тлумачним словником сучасної української мови» за редакцією В. Бусел термін «ресурс» характеризується як: «1) запаси чого-небудь, які можна використати за потреби; 2) засіб, можливість, якими можна скористатися за необхідністю».

Ресурсний підхід передбачає виокремлення структурних елементів за видами та характером ресурсів (трудовий, інтелектуальний, інформаційний, фінансовий тощо). Однак кількість та якість ресурсів не можуть повністю відобразити успішність діяльності педагога та здатність досягти поставлених цілей.

У теорії ресурсного підходу існує поняття «ресурсний потенціал», до складу якого відносять не тільки ресурси, а й матеріальні та нематеріальні засоби і стратегічні запаси. Адже ресурсний потенціал відображає як реальні, так і потенційні можливості, його споживання в процесі суспільного виробництва. Характеристика ресурсного підходу під час дослідження характеру взаємодії об'єктів, різних за походженням, пов'язана з тим, що він дає можливість

враховувати вимоги, які пропонує зовнішнє середовище, а також внутрішні можливості, що задовольняють зазначені вимоги. Так, І. Бойко виділяє зовнішні та внутрішні ресурси щодо особистості. Під зовнішніми ресурсами дослідник розуміє передумови та засоби, що сприяють особистісному розвитку людини та її діяльності, а саме:

- стимули й мотиви діяльності й розвитку (можливості проявити свої досягнення, заходи стимулювання соціальної і професійної активності, морального й матеріального заохочення за успіхи й досягнення);
- забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, підтримка його згуртованості, вибір оптимального стилю спілкування;
- організаційні заходи, що забезпечуються визначенням прав та обов'язків, рівнем відповідальності, чітким структуруванням виконаних робіт, контролем рівня професійної ефективності;
- фінансове забезпечення (диференціація і регулярність виплати заробітної плати, премії, доплати та надбавки).

На протигагу зовнішнім ресурсам, внутрішні характеризують унікальність особистості, адже є джерелом його розвитку, персоналізації. У системі внутрішніх (індивідуальних) ресурсів особистості вчені виділяють такі підсистеми: *біогенетичні* (пов'язані зі спадковістю); *фізіологічні* (стан здоров'я, особливості будови організму, фізична витривалість, вік, стать тощо); *індивідуально-психологічні* (рівень інтелектуального розвитку – інтелектуальні ресурси, особливості емоційно-вольової сфери і т. ін.).

Аналіз ідей ресурсного підходу дозволяє уточнити окремі положення у площині досліджуваної теми: перехід від можливості до реальності є прогресивною зміною, оскільки розширюються горизонти самореалізації і людина може більш повно розкритися.

Ресурсний підхід дає можливість визначити, які завдання, в якій послідовності, впродовж якого часу й за допомогою якого ресурсу необхідно розв'язувати, а також які ресурси будуть залучені в цьому процесі та які можна буде розвинути в собі. Результатом розвитку особистості є певні новоутворення, що виникають у процесі самореалізації. Останні доповнюють ресурси людини, змінюючи й удосконалюючи її; особистість не так часто і неповною мірою використовує власні потенційні можливості. З метою покращення стану справ необхідно створювати умови, які б позитивно впливали на професійний розвиток учителя. Вочевидь, ідеться про те, що ресурсний потенціал учителя впливає на готовність до здійснення ефективної професійної діяльності. Це можна пояснити тим, що у процесі нарощування ресурсного потенціалу вчитель збагачується новими сенсами, цінностями, змінюється система його потреб. Удосконалення й реалізація при цьому ресурсного потенціалу підштовхує педагогів

до руху вперед, до досконалості та впевненості у власних силах, ризикованості у прийнятті рішень, відповідальності й конкурентоспроможності.

За С. Максименком, ресурсність особистості пов'язана зі здатністю до саморегуляції, відновлення та розвитку в умовах підвищеного стресу. В педагогічному вимірі це означає збереження професійної ефективності та внутрішньої мотивації вчителя [7].

О. Кокун визначає ресурсність як інтегративну характеристику професійної діяльності, що охоплює мотиваційні, когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти [5]. Сучасні дослідження Л. Карамушки та В. Панка акцентують увагу на зв'язку ресурсності з професійною стійкістю та психологічним благополуччям педагога [4; 11]. Таким чином, ресурсний підхід орієнтує науковий аналіз на можливості суб'єкта освітньої діяльності, що є принципово важливим в умовах кризових трансформацій освіти.

У сучасних українських дослідженнях стійке освітнє середовище розглядається як динамічна система умов і взаємодій, здатна забезпечувати безперервність та якість освіти незалежно від зовнішніх викликів [1; 2].

Основними характеристиками стійкого освітнього середовища є:

- адаптивність;
- психологічна безпека;
- підтримка професійного розвитку педагогів;
- ціннісна узгодженість учасників освітнього процесу.

Дослідники наголошують, що без розвитку ресурсності педагогічних кадрів стійкість освітнього середовища залишається декларативною.

Ресурсність педагога включає особистісні, професійні, соціальні та організаційні ресурси. Високий рівень ресурсності сприяє зниженню ризиків професійного вигорання, підвищенню готовності до інновацій та формуванню позитивного освітнього клімату. Поняття *ресурсності* тісно пов'язане із психолого-педагогічними категоріями професійного зростання та самоосвітньої діяльності педагога. Дослідження Т. Мастеркової фокусується на самоосвітній діяльності як критичному чиннику змін в освітньому процесі, що безпосередньо пов'язано з мобілізацією внутрішніх професійних ресурсів педагога [8].

Внутрішня ресурсність педагогів, окреслена як сукупність психічних, фізіологічних й емоційних можливостей для продуктивної професійної діяльності, розглядається С. Ганабою та Ю. Стражником як необхідна умова подолання стресогенних ситуацій, зокрема в умовах воєнного стану [3]. Психологічний аспект ресурсності акцентує на здатності педагога до саморозвитку, саморефлексії та адаптації й активному

залученню внутрішніх стратегій поведінки для збереження ефективності своєї діяльності. Це узгоджується з концепціями ресурсності в психології як ключового чинника адаптації особистості до екстремальних умов [10].

Ресурсність педагога виступає складною системною якістю, що включає:

- 1) особистісно-психологічні ресурси – стресостійкість, емоційну регуляцію, життєстійкість;
- 2) професійні ресурси – компетентності, здатність до самоосвіти, методичну гнучкість;
- 3) соціально-педагогічні ресурси – комунікативні навички, партнерство у професійному середовищі.

Зокрема, аналіз внутрішньої ресурсності педагогів свідчить про те, що пріоритетними у подоланні складних ситуацій є віра, когнітивні стратегії, а також фізична активність, яка сприяє реалізації життєвих і професійних завдань.

Професійний розвиток педагога прямо пов'язаний зі здатністю долати внутрішні та зовнішні труднощі. Так, педагогічні дослідження підкреслюють самоосвітню діяльність як головний механізм удосконалення професійних компетентностей, що суттєво підвищує ресурсність діяльності. Ресурсність педагога виступає важливим системоутворювальним чинником педагогічної системи, що забезпечує її стабільність, адаптивність і життєздатність у сучасних умовах. Вона включає внутрішні психолого-психічні механізми, професійні компетентності та здатність до самоосвіти. Формування і розвиток ресурсності потребує системної підтримки на рівні освітньої політики, фахової підготовки та психолого-педагогічного супроводу.

Дослідження українських учених доводять, що ресурсно орієнтоване управління закладом освіти є важливою умовою формування стійкого освітнього середовища.

Ресурсний підхід як методологія дозволяє:

- інтегрувати психологічні та педагогічні дослідження;
- перейти від дефіцитарної моделі до моделі розвитку;
- забезпечити відповідність принципам людиноцентризму та педагогіки партнерства.

Методологічний потенціал ресурсного підходу виявляється насамперед у його здатності формувати нову дослідницьку оптику. Він дозволяє змінити логіку наукового аналізу з питання «чого бракує?» на питання «які можливості вже наявні і як їх можна посилити?». Така трансформація має принципове значення для дослідження складних соціальних і педагогічних явищ.

По-перше, ресурсний підхід сприяє системному аналізу особистості або професійної діяльності, оскільки ресурси розглядаються не ізольовано, а як взаємопов'язана система. Це дає змогу виявляти

механізми компенсації, взаємозаміщення та посилення різних ресурсів.

По-друге, він відкриває можливості для міждисциплінарних досліджень. Ресурсна проблематика активно розробляється в психології стресу, позитивній психології, педагогіці розвитку, соціології та менеджменті. Використання ресурсного підходу як методологічної основи дозволяє поєднувати ці наукові напрями в межах єдиного дослідницького поля.

По-третє, ресурсний підхід має виразний прогностичний потенціал. Аналіз наявних і потенційних ресурсів дає змогу прогнозувати можливі траєкторії розвитку особистості, професійної групи чи організації, а також визначати умови для запобігання професійному вигоранню та деструктивним явищам.

У педагогічних дослідженнях ресурсний підхід дедалі частіше використовується для аналізу фахової діяльності педагога, освітнього середовища та процесів професійного розвитку. Методологічна цінність цього підходу полягає в тому, що педагог розглядається не лише як носій функціональних обов'язків, а як особистість із унікальним ресурсним профілем.

Застосування ресурсного підходу в педагогіці дозволяє:

- обґрунтувати стратегії підтримки професійного розвитку педагогів;
- виявляти чинники збереження психічного здоров'я та професійної ефективності;
- формувати освітні середовища, орієнтовані на розвиток сильних сторін учасників освітнього процесу.

У соціальній сфері ресурсний підхід слугує методологічною основою для розроблення програм підтримки уразливих груп населення, орієнтованих

не лише на допомогу, а й на активізацію власних можливостей людини. Такий підхід сприяє підвищенню автономності та відповідальності суб'єкта за свій розвиток.

Попри значний методологічний потенціал, ресурсний підхід має певні обмеження. Зокрема, існує ризик його надмірної універсалізації, коли акцент на ресурсах може призводити до недооцінки об'єктивних соціальних і структурних проблем. Тому методологічно доцільним є поєднання ресурсного підходу з критичним аналізом соціального контексту.

Перспективи розвитку ресурсного підходу пов'язані з уточненням понятійного апарату, розробленням валідних методик діагностики ресурсів та емпіричним підтвердженням ефективності ресурсно орієнтованих моделей у різних сферах практики.

Висновки. Ресурсний підхід може розглядатися як одна з перспективних методологічних основ сучасних гуманітарних і педагогічних досліджень в Україні. Методологічний потенціал ресурсного підходу полягає в його здатності забезпечувати цілісне, людиноцентричне бачення особистості та діяльності, орієнтоване на розвиток і самореалізацію. Він відкриває нові можливості для наукового аналізу, прогнозування та практичного впровадження моделей підтримки особистості в умовах соціальних викликів. Ресурсний підхід є ефективною методологічною основою формування стійкого освітнього середовища. Його впровадження сприяє розвитку ресурсності педагога, підвищенню якості освіти та забезпеченню стійкості освітнього процесу в умовах сучасних викликів.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну перевірку моделей ресурсно орієнтованого освітнього середовища.

Використані джерела

1. Бібік Н. М. Освітнє середовище Нової української школи: теоретичні засади. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 3. С. 5–12.
2. Бондар І. М., Малкович М. М. Психологічне благополуччя педагогів ЗДО в умовах війни. *Освітні обрії*. 2024.
3. Ганаба С., Стражник Ю. Аналіз внутрішньої ресурсності педагогів як умова подолання стресогенних ситуацій в умовах війни. *Наук. вісн. Вінницької акад. безперервної освіти*. Серія «Педагогіка. Психологія». 2024.
4. Карамушка Л. М. Психологічні ресурси педагогічної діяльності в умовах соціальних викликів. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2022.
5. Кокун О. М. Ресурсність особистості як чинник професійної стійкості. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 45–53.
6. Кузьменко В. В. Освітні інновації та ресурсний потенціал педагога. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2025. № 1. С. 34–41.
7. Максименко С. Д. Психологічна стійкість особистості: сучасні виклики. *Проблеми сучасної психології*. 2022. № 1. С. 7–15.
8. Мастеркова Т. Самоосвітня діяльність педагога як чинник змін освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2023.
9. Ляшенко О. І. Якість освіти як ресурс стійкого розвитку. *Вища освіта України*. 2023. № 2. С. 15–22.
10. Олексин М. Психологічна ресурсність особистості як чинник адаптації до екстремальних умов. Харків, 2025.
11. Панок В. Г. Психологічне благополуччя педагога в умовах трансформації освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 4. С. 9–16.
12. Савченко О. Я. Людиноцентризм як методологічний принцип сучасної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2021. № 1. С. 3–10.
13. Сорочан Т. М. Управління стійким розвитком освітнього середовища. Харків : Ранок, 2022.
14. Ярошенко О. Г. Професійна резильєнтність педагога: український контекст. *Наукові записки НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2024. № 152. С. 112–118.